

Hagyomány és fenntarthatóság a Könyvtári Intézet életében

Előadásomat 3 tartalmi blokk köré építettem fel.

Az első rész a fenntarthatóságról, annak elvi, illetve társadalmi meghatározottságáról szól.

A Második részben elődünk, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ rendszerbe állását idézem meg.

Míg a harmadik rész a Könyvtári Intézet tevékenységéről szól.

I. Fenntarthatóság

Herman Daly szerint általában egy alrendszer hosszútávú fenntarthatóságáról akkor beszélhetünk, ha teljesül az alábbi két feltétel

1. Amit működése során a környezetébe bocsát, az nem haladja meg a környezet befogadó/feldolgozó képességét.
2. Amit a környezetből kitermel, elfogyaszt az nem haladhatja meg a környezet újratemelő-képességét.¹

Ha az általunk működtetett alrendszer hozzájut a környezetéből mindenhez, amire szüksége van és a környezete mindazt felveszi, amit működése során kibocsát, akkor működése külsőleg fenntartható.

De tudomásul kell vennünk, a környezetünk egyrészt véges, másrészt maga is egy rendszert alkot, aminek mind erőforrás-kibocsátó, mind felvevő kapacitása korlátozott. Ezért a hosszabb távú fenntartható működésünk csak akkor teljesülhet, ha a környezeti rendszer működőképessége is biztosított. Azaz a rendszerünk erőforrás feltétele nem haladhatja meg a környezetünk erőforrás újratemelő képességét, és kibocsátásunk sem haladhatja meg a környezetünk felvevőképességét. Ez tehát a technológiai rendszereink külső fenntarthatósági kritériuma.

A külső fenntarthatósági korlátok megértése valójában nagyon egyszerű, önmagában azonban ettől még nem lesz a humán rendszerünk fenntartható. A

¹ Forrás: Fleischer Tamás (kutató, PhD (közgazdaságtudomány kandidátusa), MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Központ, Világgazdasági Intézet): A Fenntarthatóság fogalmáról c. munkája http://real.mtak.hu/18404/1/fleischer_1-a-fenntarthatosag-fogalmarol_nke-2014.pdf 12. oldal, Herman Daly fenntarthatósági kritériuma (Daly, 1994)

külső fenntarthatóság megléte a rendszer fenntarthatóságának szükséges, de nem elégséges feltétele. Akkor fenntartható a rendszerünk, ha a belső dinamikája is megmarad, azaz az emberi cselekvés is megmarad benne, illetve ha valamiféle önszabályozás is működik benne. Ez azt jelenti, hogy nem esetlegesen és véletlenül tesz eleget a külső fenntarthatósági feltételek szabta kereteknek, feltételeknek, hanem a rendszer biztosítékot nyújt arra, hogy normál működése keretében folyamatosan monitorozza a külső fenntarthatósági kritérium betartását és ennek érdekében, a monitorozást követően, szabályozó lépéseket is tegyen. Ehhez arra van szükség, hogy a rendszer egyrészt érzékelje a külső fenntarthatósági feltételeket, másrészt saját működése során igazodjon az abból eredő korlátokhoz, feltételekhez.

Ezért nyilvánvaló feladat olyan részrendszerek, ágazati működésmódok kimunkálása, amelyek képesek a monitorozás és az önszabályozás funkciókat betölteni. Ez a képesség akkor áll fenn, ha a részrendszer, nevezzük ezt most a mi esetünkben a nevének, vagyis Könyvtári Intézetnek, az ágazat feladatát, funkcióit alaposan ismeri, és alkalmas szükség szerint a feladatok újrafogalmazására, a mai lehetőségek közötti újraalakítására úgy, hogy figyelembe veszi peremfeltételként a külső fenntarthatósági követelményekből eredő korlátokat. Ebben a szabályozó szerepben alkalmas egyedi szakterületi megfontolásokra, hiszen itt már lényegében nincsenek kész receptek, bár rendelkezésre állnak hazai és külföldi tapasztalatok, próbálkozások, jó gyakorlatok.

A könyvtári rendszer - működése során - erőforrásként elsősorban pénz felhasználó, pénzfogyasztó. Pénzért veszi meg azokat az erőforrásokat, melyeket működése során felhasznál. A kérdés tehát az, hogy amit a környezetbe ezen felhasználás során kibocsátunk, azt a környezet be tudja-e fogadni, illetve amit a környezetből elfogyasztunk, azt a környezet újra tudja-e termelni. Alapvetően mindkét kérdésre igen a válasz ha és amennyiben a működéshez szükséges anyagi erőforrásokat tartósan elő tudjuk teremteni.

Ebben a vonatkozásban a tartósságot csak az biztosíthatja, ha olyan társadalmi érdeket tudunk a finanszírozási igény mögé állítani, melyre a forrás mindenképpen rendelkezésre kell, hogy álljon. A társadalmi igény valójában kijelölésre került még 1997-ben a kulturális törvény preambulumban, ami azóta többször megerősítésre is került. Ma ezt olvashatjuk:

„Az információs társadalom és a demokratikus jogállam működésének alapfeltétele a könyvtári rendszer ...”

A gondolat azután így folytatódik:

„a könyvtári és információs szolgáltatás állami fenntartása stratégiai jelentőségű”

A társadalmi érdek eme kinyilvánítása a könyvtárakat kedvező helyzetbe hozza, hiszen egyértelmű, a könyvtári szolgáltatásoknak biztos felvevőpiaca, a szolgáltatások előállításának biztos finanszírozási forrása van, hiszen a demokratikus jogállam működésének alapfeltételét biztosítjuk, azonban mégsem nyugodhatunk meg teljes mértékig.

Ugyanis önmagában a demokrácia és a demokratikus működés fogalmak – mint tapasztaljuk a kultúra globalizációja kapcsán – egyre markánsabban eltérő tartalmat hordoznak időben a rendszerváltás kori demokrácia idejéhez és jelentéséhez képest, de térben is, gondoljunk napjaink demokratikus jogállam felfogására Európa nyugati térségében és Közép-Európában. A globalizáció számtalan veszélyt hordoz, ugyanakkor olyan előnyöket is jelent, melyek mentén a társadalmak nem tehetik meg azt, hogy kizárják magukat a globalizációs folyamatok hatása alól. A kultúrák globalizációja azonban éppen napjainkban olyan határt lép át, melyet józan nemzetek már semmiképpen sem támogathatnak. Ebben a folyamatban a globalizáció egyarcúsít, valójában kirekeszt, a nemzeti szuverenitást, és az ezt leképező nemzeti kultúra elvesztését, elsorvasztását célozza meg. Éppen ezért a könyvtárak esetleges leépülése, elvesztése esetén ma már nem a demokratikus működés megvalósulását kell féltetni, hanem magukat a nemzeti alapon szerveződő társadalmakat.

A könyvtárak jövője – ma úgy tűnik – nem önmagában a demokratikusság, a demokratikus működés társadalmi jelenlétében értelmezhető, egyébként is tudjuk, hogy a diktatúra éveiben, a demokráciamentes időkben is működött a könyvtárügy és lehetett feszegetni a diktatúra szabta kereteket. A könyvtárak jövője a nemzetek jövőjével függ szorosan össze.

Gondoljunk bele, ha nem lennének nemzetállamok, ha egy nagy globalizált világban élnénk, akkor elegendő lenne egy egynyelvű világgönyvtár, a közösen megírt és politikailag korrekt, egy gombnyomásra a teljes világirodalmat megfelelő ismeretekkel feltöltő és reprezentáló topikokkal. Nem kellene szolgáltatóhelyek, internet vezérelt lehet minden (mert az internet valójában zárt, teljességgel kontroll alatt tartható információs rendszer), és a könyveknek vége. A könyvek ugyanis önálló életet élnek és ez azt is jelenti, hogy nem tarthatóak kontroll alatt! A világ proletárjai egyesüljetek, a nemzetek feletti

szabadság, a liberális demokrácia eszmevilág viszont nem tűri a kontroll nélkülséget. Ezért támogatja az Internetet, ami a könyvre jellemző individuális életút helyett közösségi életet él, teljes kontrollal, erőközpontból vezérelt és meghatározott tartalmakkal. Ha ezt a jövőt nézzük, akkor az internet igazsága lesz majd az egyedüli igazság a világon. Könyvek és könyvtárak nélkül.

A könyvtárak ma a globális nemzet és nemzeti megmaradás küzdelmek egyik legfontosabb szereplői a nemzeti irodalommal, a hagyományok ápolásával és átörökítésével, a helyismeret információival, a kulturális elemek életben tartásával, a példaképek felmutatásával, a sokszínű irodalom fizikai dokumentálásával, annak hitelesítésével, hogy elődeink egyfelől léteztek (mert már a létezések is megkérdőjeleződnek majd!), ezen kívül, hogy mely korokban mikor és hogyan gondolkodtak. Ha nem lesznek könyvtárak, el fognak tűnni a bizonyítékok is. Ezért a könyvtárak számára titkos digitális óvóhelyeket és menekítő fizikai tereket kell létrehozni, önpusztító világégés esetén ugyanis erre óriási szükség lesz.

A nemzetben gondolkodó demokratikus jogállamban a könyvtáraknak tehát az ad ma jövőt, hogy a társadalom erőforrásként számol velük a fennmaradásáért folytatott küzdelemben. Valójában azt is mondhatjuk, a társadalom nem tud könyvtárak nélkül túlélni. Persze feladatunk, és a jelen konferencia ezt is célozza, hogy ennek felelősségét, a könyvtárak fontosságát időben láttassuk. Ne járjunk úgy, mint az a várkapitány, aki elveszíti a várát, mert elfelejtkezik arról, hogy az ostromlók ellen forró levessel, szurokkal és egyéb nem tipikus eszközökkel is lehet, sőt kell adott pillanatban harcolni.

II. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ rendszerbe állásáról

Mint láthattuk, az eddig elmondottak alapján, a könyvtári rendszer fenntartható működtetéséhez szükség van olyan ágazati működésmódok, esetünkben szervezeti egységek létrehozására, melyek képesek a monitorozás és az önszabályozás funkciókat betölteni. Valójában ebből a talán nem is kimondott, de ezt megvalósító célból jött létre 1959-ben a KMK, azaz teljes nevén a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, az OSZK módszertani osztályának kiszélesítésével. Létesítésének kinyilvánított célja a könyvtártudományi kutatómunka és dokumentáció gondozása (azaz monitorozás), valamint a könyvtárak módszertani segítése (azaz önszabályozás) volt. A

könyvtártudományi kutatások gondozása egyrészt az intézmény belső munkatársainak intenzív kutató tevékenységét jelentette, másrészt a KMK feladata volt az ország más területein, egyéb intézmények keretében vagy esetenként az önállóan végzett kutatómunka összefogása is. A könyvtártudományi dokumentáció területén főleg a külföldi szakirodalom közvetítésére, hazai elterjesztésére törekedtek a kollégák.

A KMK módszertani tevékenysége rendkívül szerteágazó volt. Tartalmát tekintve a könyvtári munka minden területét felölelte, s formai megnyilvánulásai is igen sokoldalúak voltak: a munkatársak személyes könyvtárlátogatással egybekötött konzultációitól az írásos formákon (módszertani útmutatók, mintajegyzékek, tanfolyami segédletek elkészítése, szakfolyóirat kiadása) keresztül, a konferenciák tartásáig, oktatási és továbbképzési feladatok ellátásáig terjedtek.

A KMK a monitorozó szerepkörét elsősorban a statisztikai adatszolgáltatás szervezésében, az adatok kiértékelésében valamint az olvasásfejlesztés terén végzett kutatásokban / mérésekben emelte magas szintre. De fontos szerepet töltött be a kulturális tárca információs igényeinek kielégítésében is. A három, illetve ötéves tervek, a kongresszusok, az országos szakmai konferenciák, köztük IFLA konferencia (1972), Magyar Könyvtárosok Világtalálkozói (1980; 1985; 1992; 1996; és 2000) mind olyan alkalmak voltak, melyek lehetőséget adtak a kormánytisztviselők, az állam kulturális képviselői, a szakmai vezetők számára a könyvtárügyi eredmények, netán kudarcok, feladatok, teendők összegzésére és a jövőre vonatkozó tervek megfogalmazására *(ezek között merült fel pl. az iskolai és közkönyvtárak összevonása, klubkönyvtárasítás, ellátórendszerek működtetése, hálózati kérdések, képzés – továbbképzés, a dolgozók (mármint a könyvtárosok) bérhelyzetének javítása)*. Ehhez a háttér műhelymunkát, a szükséges monitorozást a KMK végezte el.

Az önszabályozásra pedig említendő példa még az akkor jelentős apparátussal működő Új Könyvek szerkesztőség, mely a könyvtárakba bekerülő dokumentumok túlnyomó részét *(a helyi megjelenésű helytörténeti kiadványok, valamint a tudományos dolgozatok és a kereskedelmi forgalomba nem kerülő munkák kivételével)* értékelte, minősítette, kategorizálta és beszerzési ajánlással látta el. Az útmutatásokat a könyvtárak a gyarapítási döntéseik kapcsán valóban követték.

A KMK léte a könyvtári rendszer fenntartható fejlesztése érdekében alapvető jelentőséggel bírt. Ezt nemcsak a szakma, hanem az állami vezetők és az OSZK vezetése is így látta. Az intézmény az OSZK szervezetén belül, az OSZK

erőforrásait használva (*gondoljunk a működtetésre, a gondnoksági feladatok, munkaügyi, bérügyi, gazdasági stb. feladatok ellátására*) és azokon kívül több mint 40 fő szakalkalmazottal működött. A kiváló kollégák az intézménybe a káderpolitika akkori eszközrendszerének tudatos és korszerű, alkalmanként a direkt politikától mentes alkalmazását követő eljárásrend útján kerülhettek be. A KMK-ban dolgozni kiválóságot jelentett. A KMK igazgatója egyben az OSZK főigazgatóhelyettese volt.

III. A Könyvtári Intézet rendszerbe állása, tevékenysége

Napjainkban a Könyvtári Intézet monitorozó szerepe folyamatosan erősödik, hangsúlyosabbá válik. Ezt támogatja a legutóbbi törvénymódosítás is, amely szerint az Intézet szerepet kapott a nyilvános könyvtárakkal szemben támasztott elvárások kontrolljában, a szakmánk nagy belső rendszereinek értékelésében, működésének elemzésében.

A Könyvtári Intézet a könyvtárak, a könyvtári rendszer, a könyvtárosoknak nyújtandó központi szolgáltatások és stratégiai fejlesztések, valamint a könyvtári kutatások, továbbképzések központi szakmai intézménye. Működésével szakmai hátteret, erőforrást biztosít a kulturális kormányzat ágazati irányítási szerepkörének ellátásához. Munkájában követi a társadalmi változásokat, valamint stratégiai támogatást nyújt a szakmai kihívásokra adandó válaszok kidolgozásához és megvalósításához.

Az Intézet alapküldetése, kiemelt szerepe, amely alapján a könyvtári rendszer meghatározó és egyben dinamizáló szerepkörét tudja betölteni: az információközvetítés.

Az információközvetítésnek a könyvtári dolgozók, a szakma, a szakminisztérium, az Országos Könyvtári Kuratórium, a sajtó, a könyvtárak fenntartói és használói, az egész társadalom felé kell irányulnia, még hozzá:

- a magyarországi könyvtári rendszerről, a rendszer egésze és egyes elemei teljesítményéről, ezek hasznosságáról, működéséről;
- a rendszer működését jellemző változásokról, a működési elemek teljesítményéről;
- a tartalomra vonatkozó felhasználói érdeklődés módosulásáról, a folyamatos változás trendjeiről;
- a felhasználói attitűdök, szokások, felületek, az ezekben bekövetkező változások, igények alakulásáról;

- a rendelkezésre álló források hasznosulásáról;
- azokról a fejlesztési irányokról, trendekről, amelyek elősegítik a kulturális kormányzat által megfogalmazott kulturális alapellátás koncepció maradéktalan és fenntartható megvalósulását az ország valamennyi településén;
- a könyvtáros kompetenciák állapotáról – a szükséges beavatkozási területekről;
- azokról a tudástartalmakról, melyek elsajátítása szervezett képzés, továbbképzés során indokolt.

A Könyvtári Intézet akkor tudja betölteni információközvetítő, útmutató, fejlesztő szerepét, ha működési alapadatokkal, információkkal, folyamatokból leszűrhető tapasztalati értékekkel rendelkezik a könyvtári rendszer és egyes tagjai, elemei tevékenységéről. Ezek megszerzéséhez az alábbi tevékenységek végzése nélkülözhetetlen:

- a nemzetközi trendek, jó gyakorlatok figyelése, közvetítése, méréssel kapcsolatos ötletek gyűjtése;
- a vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalom gyűjtése, feldolgozása, feltárása;
- információgyűjtés: a könyvtári rendszer kulcsfontosságú tagjainak, elemeinek, rendszereinek működéséről a könyvtárak évi statisztikai adatszolgáltatása mellett specifikus adatgyűjtési tartalmakat és módszereket kell kidolgozni – az információgyűjtésnek ebben a vonatkozásban teljes körűnek, részletesnek és célirányosnak kell lennie, sűríteni szükséges a mérési gyakoriságot is (egy-egy adatot negyedéves vagy akár havi gyakorisággal kell mérni, hogy a legfrissebb értékekkel rendelkezessünk);
- a megszerzett információ rendszerezése;
- elemzések készítése a rendszerezett információk felhasználásával;
- modellek tervezése, készítése;
- javaslattétel az egyes rendszerelemek fejlesztésére;
- a folyamatok kimutatása, folyamatelemzések készítése.

Mindezek kapcsán szólnom kell az innovációról, melynek támogatása, jelenléte egy szervezet életében egyet jelent annak a képességnek a megőrzésével, ami lehetővé teszi a változásokra történő folyamatos és eredményes reagálást. Innovációnak tekintünk minden olyan módszer, tevékenység elem, hír, tudás felhasználását és közvetítését, amely először jelenik meg az Intézet szolgáltatás

palettáján. Az innovatív magatartás szervezetünk egészében jelen van, és megjelenik az alábbi tevékenységekben is, úgymint:

- fórumok teremtése
- műhelyek működtetése
- műhelynapok szervezése
- jó gyakorlatok közvetítése
- eljárások egységesítése
- szakmai szervezetek támogatása
- határon túli könyvtárosok, könyvtárak támogatása

A magyar könyvtári rendszer több mint 9.000 főt foglalkoztat. Földrajzi kiterjedtsége a teljes ország, szakmai értelemben pedig „határtalan”. Használati alkalmainak száma évente mintegy 104 millió (ebből közel 20 millió személyes használat), nyitvatartási óráinak száma átlagosan 20,6 óra / hét, azaz összesen hetente több mint 80 ezer órában áll a felhasználók rendelkezésére. Rendezvények száma 122.291, melyen 4.538.386 fő vett részt. A fenti adatok alátámasztják, hogy az ország legnagyobb, legkiterjedtebb kulturális alapellátó rendszeréről van szó, ami egyszerre biztosít felhasználói számára tudományos tételeket, szaktudást, ismeretet és élményt is. Emellett terepe a közösségi életnek, támogatja a formális és nem formális tanulást, digitális kompetenciákat nyújt, szövegértést fejleszt, esélyegyenlőséget biztosít a bármilyen hátránnyal élők számára. Hozzájárul a nemzeti és a nemzetiségi identitás kialakításához, annak személyiség részeként történő felépítéséhez. Hiszem, hogy ennek az átfogó, rendkívül összetett, de mégis egységes rendszernek a hatékony működéséhez a Könyvtári Intézet aktívan hozzájárul.

Végezetül Deák Ferenc bölcs gondolatát idézem:

„Magyarországot nem uszító gondolatokkal nyugtalanítva, hanem köznapi, hasznos, jólétet gyarapító tettek sorával kell szeretni!”

Kívánok Mindnyájunk számára sok hasznos, jólétet gyarapító köznapi tettet!